nişîn". Bazı Arapça kelimelerin karşısına, o kelimenin herkes tarafından bilindiğini belirtmek için, sadece f "ف" harfi (= mâruf) yazılmış, başka bir açıklamaya gerek görülmemiştir. Pek çok Arapça kelimenin mânasını açıklamak için yanına "hilâfu..." yazılarak onun zıddı olan kelimeden faydalanılmıştır. Meselâ **bâṭın**: "Hilâfü'z-zâhir"; **eymen**: "Hilâfü'l-eyser"; **eyser**: "Hilâfü'l-eymen".

Abdullah Kestelî'nin *Mirḳātü'l-luġa*'da kullandığı Türkçe, XVI. yüzyıl Türkçesi'dir. Eserdeki Türkçe metnin fonetik ve morfolojik özellikleri ile kelime hazinesi, o devir Batı Anadolu Türkçesi'nin dili hakkında bir fikir vermektedir. Meselâ yuvarlak sesli olan bazı kelimelerin düz sesli şekilleri de kullanılarak ses uyumuna riayet edilmiştir: **kapu ~ kapı** (bk. vuḳne, zâfire); **demür ~ demir** (bk. vaṭs); **yasduk ~ yasdık** (bk. visâd, visâde gibi). Bu örneklerde hem yuvarlak hem de düz sesli olan kelimeler, Beylikler ve ilk Osmanlı devri Türkçesi'nde imlâda daima yuvarlak olarak gösterilmiştir. Üçüncü tekil şahıs iyelik eki Osmanlıca'nın son zamanlarına kadar sesli uyumuna tâbi olmamış ve imlâda daima +ı/+i şeklinde yazılmıştır. Fakat *Mirḳātü'l-luġa*'daki bazı örneklerden bu genel kaidenin daha çok imlâda geçerli olduğu, konuşma dilinde ve hatta halk diline yaklaşan metinlerde bu kuralın istisnalarına rastlandığı anlaşılmaktadır. Meselâ **suyu çok kuyu** (bk. ʿaylem); **otu yanmış yir** (bk. mercûze); **su yolu** (bk. tilaʿ).

Mirḳātü'l-luġa'nın Türkçe metninde bugünkü yazı dilinde kullanılmayan pek çok kelime vardır. Meselâ **azırgamak**: "Azımsamak, az ve ehemmiyetsiz görmek"; **biniv**: "Binme"; **biti**: "Senet, belge"; **çönge**: "Kütleşmek, kesmez hale gelmek"; **dörden dörden**: "Dörder dörder"; **dutruk**: "Ateşi tutuşturmak için kullanılan çörçöp"; **sağu sağmak**: "(Ölünün iyiliklerini sayarak) Feryat etmek, ağlamak, ağıt söylemek".

Mirḳātü'l-luġa'nın yazma nüshalarından en önemlileri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi (TY, nr. 400 [941/1535]; nr. 2959 [950/1543]; nr. 440 [954/1547]; nr. 3482 [960/1552]), Süleymaniye Kütüphanesi (İzmirli İsmail Hakkı, nr. 2863 [946/1539]; Harput, nr. 280 [947/1540]; nr. 5261 [955/1548]; Fatih, nr. 5260 [956/1549]; Ayasofya, nr. 4766 [959/1551]), Viyana Kütüphanesi (bk. G. Flügel, I, 118, nr. 113 [946/1539]) ve Berlin Kütüphanesi'ndeki (Staatsbibl., MS Or. Quart, nr. 977 [964/1557]) nüshalardır.

Yakın zamana kadar üzerinde müstakil çalışma yapılmamış olan *Mirḳātü'l-luġa* hakkında 1983 yılında bir doktora tezi hazırlanmış, fakat henüz yayımlanmamıştır. Bu tezde "Arapça-Türkçe Sözlük" (s. 58-450) ile "Türkçe-Arapça Sözlük" (s. 451-568) başlığı altında iki ayrı kelime listesi verilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Keşfü'ẓ-ẓunûn, II, 1657; G. Flügel, *Die arabischen, persischen und türkischen Handschriften*, Wien 1865, I, 118-119, nr. 113; *Ḳāmûsü'l-aʿlâm*, V, 3859; *Hediyyetü'l-ʿârifîn*, I, 475; Bursalı M. Tahir, *Aydın Vilâyetine Mensup Meşâyih, Ulemâ, Şuarâ, Müverrihîn ve Etibbânın Terâcim-i Ahvâli*, İstanbul 1925, s. 67; *Osmanlı Müellifleri*, I, 358; *Tarama Dergisi*, İstanbul 1934, I, 57; Hanna Sohrweide, *Verzeichnis der orientalischen Handschriften in Deutschland (VOHD)*, Teil 5, Wiesbaden 1981, s. 195; Abdülgaffâr, *Mirḳātü'l-luġa* (doktora tezi, 1983, İÜ Ed. Fak.), s. 578.

NURİ YÜCE

ABDULLAH KIRÎMÎ

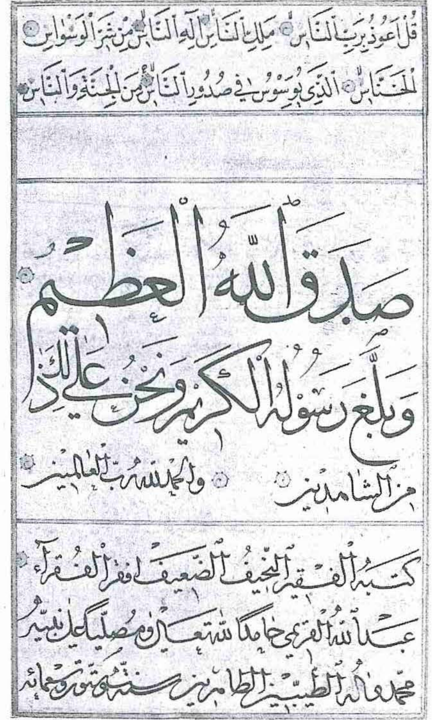
(ö. 999/1591)

Osmanlı hattatı.

Kırım'dan geldiği için Kırîmî nisbesiyle anılmıştır. Yazıda hocası Şeyh Hamdullah'ın torunlarından Derviş Mehmed'dir. "Şeyh vadisi"nde yazı yazmaya başladı ve büyük bir şöhrete kavuştu. Bu arada **sülüs-nesih** yazılarında yeni bir üslûp denemesine girişti. Sonunda muvaffak olamadığı gibi eski üslûbunu da bozdu. *Gülzâr-ı Savâb*'da ölümüne yakın tanburunu kırarak tövbe ettiği bildirildiğine göre, mûsiki ile de meşgul olduğunu söylemek mümkündür. Son zamanlarında mezarını yaptırıp taşını diktirdiği, taşın üzerine tarih olarak yan yana iki dokuz (99) yazdığı, soranlara da, "Talebelerimden bir dokuz daha yazacak bulunur" dediği rivayet edilir. Bu taş Edirnekapı Mezarlığı'nda iken hasara uğradığından Türk ve İslâm Eserleri Müzesi'ne kaldırılmıştır.

Abdullah Kırîmî'nin Türk-İslâm Eserleri Müzesi'ndeki mezar taşı

Abdullah Kırîmî hattıyla bir ketebe sayfası

Abdullah Kırîmî'nin üçte ikisini yazdığı ve önde gelen talebelerinden Emrullah Efendi'nin tamamladığı, **muhakkak** hattıyla bir En'âm-ı Şerif, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'ndedir (AY, nr. 6763).

BİBLİYOGRAFYA :

Müstakimzâde, *Tuhfe-i Hattâtîn* (nşr. İbnülemin Mahmud Kemâl), İstanbul 1928, s. 289; Nefeszâde İbrahim, *Gülzâr-ı Savâb* (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1939, s. 58; Suyolcuzâde Mehmed Necîb, *Devhatü'l-küttâb* (nşr. Kilisli Muallim Rifat), İstanbul 1942, s. 106.

M. UĞUR DERMAN

ABDULLAH b. KÜLLÂB

(عبد الله بن كلاب)

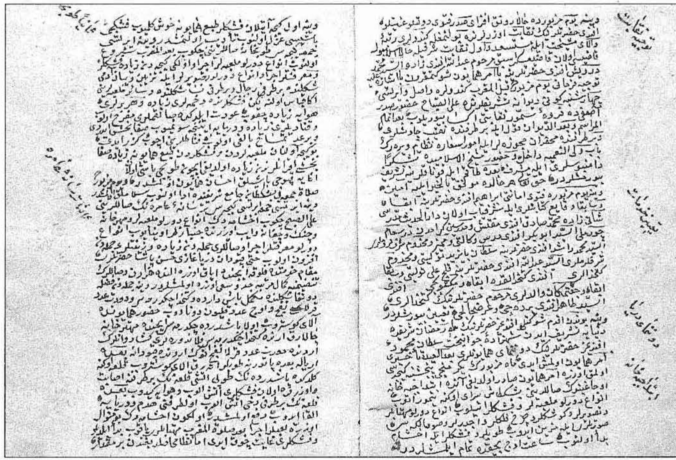
(bk. İBN KÜLLÂB).

ABDULLAH LEBÎBÂ

Taylesânîzâde Hâfız Elhâc Abdullah Efendi

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış Osmanlı tarihçisi ve kadısı.

Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak tesbit edilememektedir. İstanbul'da doğdu. Babasının adı Şeyh Taylesânî Mustafa'dır. İlmiye mesleğine intisap

Abdullah Lebîba, *Târîh-i Lebîbâ* adlı eserinden iki sayfa (Süleymaniye Ktp. Esad Efendi, nr. 2158, vr. 1b-2a)

etti ve öğrenimini tamamladıktan sonra 1768 Martında İstanbul'da Şeyh Necib Medresesi'ne müderris oldu. Daha sonra kadılık mesleğine geçti; 1773 Nisanında Tepedelen, ardından Gölhisar ve Hurpişte kadılıklarına tayin edildi. Bu son vazifesindeki kadılık müddetini tamamladıktan sonra uzunca bir süre başka bir kadılığa tayinini bekledi; bu arada Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi'nin konağında imamlık yaptı. Nihayet 1777'de Prizren, 1786'da Balçık kadısı oldu ve 1790'a kadar burada görev yaptı. Mehmed Esad Efendi ve ailesinin himayesinde olduğu anlaşılan Abdullah Efendi'nin okçulukta da mâhir olduğu ve hatta "kemankeş" lakabını almaya hak kazandığı anlaşılmaktadır. Muhtemelen 1790'dan sonra fazla yaşamamıştır.

Abdullah Efendi'nin eseri *Târîh-i Lebîbâ,* 25 Receb 1198-5 Rebîülevvel 1204 (14 Haziran 1784-23 Kasım 1789) tarihleri arasındaki vak'aları ihtiva etmektedir; ancak sonu tamamlanmamış bir halde birden kesilmektedir. Eser, **rûznâme*** tarzında kaleme alınmış olup vak'alar âdeta günü gününe kaydedilmiştir. Genellikle duyduğu veya gördüğü olayları, özellikle de İstanbul vakayiini kaleme alan Abdullah Efendi, eserinde mensubu bulunduğu ilmiye sınıfı ve medrese ile ilgili hadiseleri, tayin ve azilleri titizlikle kaydedip nakletmeye çalışmıştır. Sade bir dille yazılmış olan eserde yer yer cümle düşüklüklerine ve bozuk ifadelere rastlanması, Abdullah Efendi'nin edebî kudretinin zayıf olduğunu düşündürmektedir. Bununla birlikte eser, muhtevası bakımından araştırıcılar için önemli bir kaynak olma özelliğine sahiptir. Eserin şimdilik bilinen tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Esad Efendi, nr. 2158).

Abdullah Efendi'nin ayrıca, Halil Hasib Efendi'nin okçuluğa dair *Tuhfetü'l-Hasîb* adlı eserini istinsah ederek 5 Muharrem 1177'de (16 Temmuz 1763) tamamladığı ve bazı yerlerine **menzil*** leri ikmal eden notlar eklediği bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

ŞS, *RKRD,* nr. 33, 84, 107, 122, 129, 132, 133, 151, 155, 156, 159; M. Götz, *Türkische Handschriften,* Wiesbaden 1979, IV, 308-309; Feridun M. Emecen, "Târîh-i Lebîbâ'ya Dâir", *Tarih Dergisi,* sy. 33, İstanbul 1982, s. 237-254.

 FERİDUN EMECEN

ABDULLAH b. LEHÎA

(عبدالله بن لهيعة)

(bk. İBN LEHÎA).

ABDULLAH b. MAHREME

(عبدالله بن محرمة)

Ebû Muhammed Abdullāh b. Mahreme b. Abdil'uzzâ el-Kureşî el-Âmirî (ö. 12/633)

İslâmiyet'i ilk kabul eden sahâbîlerden biri.

Gençliği hakkında bilgi yoktur. Ca'fer b. Ebû Tâlib'le birlikte Habeşistan'a, daha sonra da otuz yaşında iken Medine'ye hicret etti. Hz. Peygamber, Medine'de onunla Ferve b. Amr el-Beyâzî arasında kardeşlik bağı (**muâhât***) kurdu. Başta Bedir olmak üzere bütün savaşlara katıldı. İbadete düşkünlüğü ile de tanınan Abdullah'ın Allah yolunda her mafsalına bir darbe yemeden ölmeme arzusu, kırk bir yaşındayken katıldığı Yemâme Savaşı'nda gerçekleşti. Abdullah b. Ömer onu savaş meydanında can vermek üzereyken bulduğunda iftar vaktinin girip girmediğini sordu, orucunu açmak için yanındaki kalkanın içine biraz su koymasını istedi. Fakat o, İbn Ömer suyu getirinceye kadar ruhunu teslim etti.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshâk, *es-Sîre* (nşr. Muhammed Hamîdullah), Rabat 1967 → Konya 1401/1981, s. 207; Vâkıdî, *Kitâbü'l-Meġāzî* (nşr. M. Jones), London 1965-66 → Beyrut, ts. (Âlemü'l-Kütüb), I, 156, 341; II, 496; İbn Hişâm, *es-Sîre* (nşr. Mustafa es-Sekkā v.dğr.), Kahire 1375/1955, I, 352; II, 7, 341; İbn Sa'd, *eṭ-Ṭabaḳāt'ü'l-kübrâ* (nşr. İhsan Abbas), Beyrut 1388/1968, III, 404; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-ġābe* (nşr. Muhammed İbrâhim el-Bennâ v.dğr.), Kahire 1390-93/1970-73, III, 379-380; İbn Hacer, *el-İṣâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Bicâvî), Kahire 1390-92/1970-72, IV, 226.

 KEMAL SANDIKÇI

ABDULLAH b. MES'ÛD

(عبدالله بن مسعود)

Ebû Abdirrahmân Abdullāh b. Mes'ûd b. Gāfil b. Habîb el-Hüzelî (ö. 32/652-53)

İlk müslümanlardan ve aşere-i mübeşşere*den biri, Kûfe tefsir ve fıkıh mekteplerinin kurucusu.

Ailesi ve İslâm'dan önceki hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Babası, Abdullah b. Hâris b. Zühre'nin halîfi idi (yeminli, muâhid). Bu sebeple o da Benî Zühre'nin halîfi olarak tanınmıştır. Fakir bir ailenin çocuğu olduğu için İslâmiyet'e girmeden önce pek tanınmayan Abdullah b. Mes'ûd, çocukluğunda Ukbe b. Ebû Muayt'ın sürülerine çobanlık yaptı. Hz. Hatice ve Ali'den sonra İslâmiyet'i kabul eden üçüncü kişi olduğu söyleniyorsa da bizzat kendisi, altıncı müslüman olmaktan şeref duyduğunu belirtmektedir. Onun yeni dine girişini, koyun sürülerini otlattığı bir sırada Hz. Peygamber'le aralarında geçen olağan üstü bir hadiseye bağlayan haberler yanında, Peygamber'in Erkam'ın evine yerleşmesinden veya Hz. Ömer'in İslâm'a girmesinden önce müslüman olduğuna dair rivayetler de vardır. Abdullah'ın annesi Ümmü Abd bint Abdüved ve kardeşi Ukbe de ilk müslümanlardandır. Babası hakkında fazla bir şey bilinmediği için kendisine sahâbî b. sahâbiyye dendiği gibi, yine annesine nisbetle İbn Ümmi Abd diye de anılmıştır. Müslüman olduktan sonra, azılı İslâm düşmanlarından biri olan Ukbe b. Ebû Muayt'ın yanından ayrıldı ve kendini dine ve Hz. Peygamber'in hizmetine adadı.